

Pomnichovské hranice v dobových ohlasech¹

MICHAL PEHR

ABSTRACT: Post-Munich border as reflected at the time

The presented study looks at how Czechoslovakian (or Czech) society responded to the Munich Agreement and the creation of new borders around the curtailed state. The loss of the borderland was perceived by society at the time as a loss of a natural border which had been recognised for centuries. The newly formed Second Republic did not just lose a third of its land and people, but also its defence capabilities, and effectively its allies who submitted without protest to the interests of Nazi Germany. All democratically-minded Czechoslovakian citizens, and practically the whole nation were taken over by a feeling of desperation and disillusionment. The people felt betrayed by the results and adoption of the Munich Agreement. This feeling of betrayal and desperation is particularly clear from a whole range of sources, printed media of the time, and also from the poetry of the time, which this study also looks at. It appears that everyone felt that changes had happened which needed to be explained more closely. The loss of territory was mostly presented as a sacrifice. People subconsciously hoped that the new border and Munich sacrifice would secure peace for both Czechoslovakia and the world. They wanted to ensure that the tragedy of Munich made some sense. Many also hoped and believed that the change would not be permanent and the pre-Munich borders would return in future. At the same time, everyone was expecting a future of change. This historical injustice must be atoned for as soon as possible. The question which remained, however, was in what way the future borders would be changed. The occupation and dissolution of the remaining parts of Czechoslovakia in March 1939 put a definitive end to these discussions.

KEY WORDS: Czechoslovakia 1938–1939 – IInd Czechoslovak Republic – Borders

CONTACTS: PhDr. Michal Pehr, Ph.D., Masarykův ústav a archiv Akademie věd ČR, v. v. i., Na Florenci 3, Praha 1, 110 00; pehr@mua.cas.cz

Mnichovský diktát na sklonku září 1938 byl považován celou naší společností za obrovskou národní tragedii. Československá republika v hranicích z let 1918–1919 přestala ze dne na den existovat, její nástupkyní se stala okleštěná „druhá republika“, jež ztratila třetinu území i obyvatelstva, obranyschopnost a fakticky i spojence, kteří ji mlčky postoupili do zájmové sféry nacistického Německa. Všechny demokraticky smýšlející československé občany a prakticky celý národ zachvátil pocit zoufalství a desiluse.

V důsledku mnichovské dohody byly porušeny staleté hranice českých zemí, skoro třetina jejich území a s ní i početná česká populace zůstaly za hranicemi nového státu. Velmi často se tak v této době můžeme setkat s popisem mnichovských událostí jako boje o tisícileté hranice, který pro nás skončil neúspěšně.² Naše pohraničí s „věrnými hraničáři“ se stalo

1 Tato studie vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace RVO: 67985921.

2 „Zápas Československa o tisícileté hranice českých zemích skončil pro nás neúspěchem.“ Lidové listy, roč. 17 (19), č. 225, 2. října 1938, s. 2, článek Do nového zítřka bez starých chyb.

během krátkého okamžiku napříště minulostí a všichni si najednou bolestně uvědomovali význam hranic.³ Dykova báseň *Hranice* z roku 1930, otištěná v čase vrcholící zářijové krize v Národních listech, nabývala v této situaci nové aktuálnosti a naléhavosti. „Vlast nemění se ze dne na den/ a sloup ten nesmí být kladen/ jen pro nic za nic sem a tam. / Chránit se musí mírem, bojem. / Bez stálosti jsou klam a mam. /“⁴ A o několik dnů později Lidové noviny 1. října 1938 komentovaly nespravedlivý mnichovský verdikt slovy: „...A země se zahalila v hluboký smutek. Jen prorocký verš Viktora Dyka ze světové války zněl jako hlas víry: Věc poražená není ztracena, / zůstává národ, kde se mění mapa.“⁵

Ztráta pohraničního území byla dobovou společností vnímána jako ztráta přirozených, po staletí uznávaných hranic, což v případě českých zemí bylo ve vývoji středoevropského prostoru nesporné unikum. O to více byly důsledky Mnichovské dohody českou společností považovány za akt historické nespravedlnosti. Britský novinář Sydney Morell to ve své knize *Viděl jsem ukřižování* z roku 1939 napsal, že pozoroval lidi naplněné „žalem, vroucností a bezmocným hněvem, kteří si byli vědomi, že jejich vlast byla roztržena ve dvě a že byla jedna polovina darována Německu, všichni slzeli a jejich zármutek vzbuzoval soucit“.⁶ Výsledky Mnichova způsobily přímo šok. Mnozí se jen bezmocně ptali, jak je to možné. Kdo za to může a proč právě my? Tyto diskuse pak dokonce vyvolaly pokusy o vytvoření autoritativního druhorepublikového státu.⁷

Karel Čapek ve známé Modlitbě tohoto večera ze září 1938 hovořil o bolesti a zklamání, když naše země přišla o „kus svého těla“. Mimochodem: přirovnání státu k organismu se objevovalo rovněž velmi často.⁸ Československo bylo často popisováno jako živý organismus a následné změny byly popisovány jako strašlivá amputace: „jako by nemocnému člověku byly odňaty ruce a nohy a vyňaty plíce.“⁹ Nebo Svět v obrazech napsal: „Operační rouška, pod kterou mnichovští chirurgové provedli řez na těle naší republiky, zve se sebeurčení.“¹⁰

A podobný přírámek použil vlastně i Edvard Beneš ve své abdikací řeči 5. října 1938, když hovořil *o koruně stromu naší vlasti, která byla osekána*.¹¹ Mnozí přirovnávali celou věc

3 Srovnej Národní archiv v Praze (dále jen NA Praha), fond Ministerstvo zahraničních věcí-výstřížkový archiv I (dále jen MZV-VA I), karton (dále jen k.) 2597, Národní listy 23. 11. 1938 článek Loučení „Nikdy předtím jsme nepocítili tak hluboce, co jsou hranice státu, jako v těžkých dobách, které jsme zažili v říjnu při obsazování pěti pásem v Čechách a na Moravě.“

4 Srovnej Viktor DYK, *Zapomenuté básně*, Praha 1957, s. 28. Tato báseň byla otištěna v Národních listech 25. září 1938. Srovnej Národní listy, roč. 78, č. 263, s. 1, Viktor Dyk, *Hranice*

5 Srovnej Josef TOMEŠ, *Viktor Dyk a T. G. Masaryk. Dvojitá reflexe češství*, Praha 2009, s. 104. Viz též Lidové noviny, roč. 46, č. 393, 1. 10. 1938, s. 2 Verše jsou převzaty z Dykovy básně *Bud' jakkoli!*

6 Citováno podle Robert KVAČEK, *Poslední den*, Praha 1989, s. 33.

7 K této problematice blíže viz Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát*, Praha 1997 a Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha 2004. Z nejnovější literatury pak blíže viz Jan KUKLÍK – Jan NĚMEČEK – Jaroslav ŠEBEK, *Dlouhé stíny Mnichova*. Praha 2011.

8 Srovnej NA Praha, MZV-VA I, k. 2597, Venkov 7. 4. 1938, článek „Citlivá hranice“ Pro stát je důležité, aby citlivě reagoval na své pohraničí. Podobá se lidskému organismu, který se zevním světem přichází do styku.”

9 Srovnej NA Praha, MZV-VA I, k. 2597, Právo lidu 8. 10. 1938, článek S rozbitými hranicemi. Po ultimativním diktátu “pátého pásma”

10 Blíže viz Svět v obrazech, roč. 1938, č. 40, 22. 10. 1938, s. 3, článek „Ve jménu sebeurčení: V. pásmo“ Citováno dle: *Protifašistický a národně osvobozenecký boj českého a slovenského lidu 1938–1945*. I. díl, 3. svazek. Edice dokumentů. Praha 1983, s. 9.

11 Srovnej například Lidové listy, roč. 17 (19), č. 229, 7. 10. 1938, s. 3, článek President Beneš se loučí s občany. Rozhlasový projev uveřejněn též v Edvard BENEŠ, *Paměti*, Praha 1947, s. 433–437.

dokonce ke křížové cestě, Kalvárii (*Československá kalvárie*), anebo se používalo rovněž expresivního označení *Československá Golgota*.¹² V některých případech se můžeme také setkat s expresivními výrazy o vraždě (*Československo je zavražděno*)¹³ či zmrzačení¹⁴ nebo mučení (*zmučené Československo*) či lidovecký tisk psal o kalichu utrpení a hořkosti, které bylo nutno vypít naší společnosti až do dna.¹⁵ A snad nikde v české společnosti nenajdeme hlas, který by tyto události označoval jinými slovy než národní katastrofa, neštěstí, tragedie, zlý osud, křivda na národě spáchaná, hluboké ponížení a podobně.¹⁶

Předseda československé vlády generál Jan Syrový ve vládním prohlášení o Mnichovu napsal, že oznámit toto rozhodnutí patřilo mezi nejbolestnější úkoly jeho života, „nad které lehčí by bylo zemřít“.¹⁷ A náčelník hlavního štábu československé branné moci generál Ludvík Krejčí se v podobném duchu vyjadřoval o hlubokém smutku „nad okleštěným dědictvím našich předků“.¹⁸

Události též byly přirovnávány k nejrůznějším přírodním živlům a běsům. Živnostenský Národní střed je 4. října popisoval jako povodeň, která se převálila přes naše území: „Přes náš stát přehnal se dravá vlna, která od našeho státu odervalá územní prostor s jeho hospodářskými hodnotami.“¹⁹ V podobném duchu komentovaly tyto události později i Lidové noviny. „Svět je ve varu. Hraniční kameny se přesouvají. Hranice se ztrácejí pod vodou a opět se vynořují. Je třeba jen síly vydržet, až do okamžiku, kdy odplave povodeň, která nám zaplavila, co je opravdu naše.“²⁰ A události byly líčeny též jako vichřice, která se přehnal přes Československo a zničila to, co po dvacet let bylo budováno.²¹ V souvislosti s vichřicí pak byl často také používán výrok Jana Amose Komenského: „Věřím i já Bohu že po přejití vichřic hněvu... vláda věcí tvých k tobě se zase navrátí, ó lide český.“²² Celá událost byla popisována rovněž jako bouře. Lidovecké Lidové listy tak například psaly o bouři, která „rozbila větve [naší země, našeho zemského stromu] a pohmoždila tvar našeho státu.“²³ V neposlední řadě pak byly události přirovnávány ke zlému snu či probuzení ze snění. Časopis Masarykův lid je tak například přirovnával k hroznému snu: „Těžko říci, zda tragicky převratné události dvacátého poválečného podzimu se podobají více hroznému snu

12 Srovnej například Adolf ZEMAN, *Československá golgota*, Praha 1947 nebo Sydney MORELL, *Viděl jsem ukřičování*, Praha 1946. Šéfredaktor „Pražských novin“ Adolf Zeman situaci na podzim 1938 později výstižně popsal slovy: „První akt tragedie Československa byl uzavřen.“ *Známý francouzský žurnalista Donnadiere právem napsal v listě L'Épogue: Československo právě vstoupilo na vrchol Kalvárie. Aby byly odstraněny ‚nespravedlnosti‘, spáchané před desíti lety versailleským mírem, byly spáchány nové.“* Ano, český národ vystoupil až na vrchol Kalvárie...Ale dlouho to ještě trvalo, než ho vyzdvihli na protektorátní kříž.“ Blíže viz Adolf ZEMAN, *Československá golgota*, Praha 1947, s. 249.

13 Srovnej NA Praha, MZV-VA I, k. 1757.

14 NA Praha, MZV-VA I, k. 2597, Národní politika 7. 10. 1938, článek Zmrzačené hranice.

15 Lidové listy, roč. 17(19), č. 231, 9. října 1938, s. 3, článek Území, která jsme ztratili. Jak nás okleřtili.

16 NA Praha, MZV-VA I, k. 55, Večerní České slovo 7. 10. 1938 okomentovalo Mnichovské události jako pád spravedlnosti a rozumu. Blíže viz Večerní České Slovo, 7. 10. 1938, článek Mnichovské dílo je dokonáno!

17 Na Praha, MZV-VA I, k. 55, Národní politika 1. 10. 1938, článek Vládní prohlášení.

18 NA Praha, MZV-VA I, k. 55, Národní politika 1. 10. 1938, článek Armádní rozkaz.

19 NA Praha, MZV-VA I, k. 55, Národní střed 4. 10. 1938, článek Budování státu.

20 NA Praha, MZV-VA I, k. 2666, Lidové noviny 22. ledna 1939, článek Tak jest! Má ještě smysl dělat propaganda?

21 Srovnej Zdeněk CHYTL, *Znova od základů*, Demokratický střed, r. XV, č. 37, 15. 10. 1938, s. 541.

22 Srovnej Svět v obrazech, roč. 1938, č. 40, 22. 10. 1938, s. 5. Citováno dle: *Protifašistický a národně osvobozenecký boj českého a slovenského lidu 1938–1945. I. díl, 3. svazek. Edice dokumentů*, Praha 1983, s. 9.

23 NA Praha, MZV-VA I, k. 55, Lidové listy 2. 10. 1938, článek Změna evropské mocenské rovnováhy.

či probuzení ze snění, v němž jsme svět i lidi viděli jinak, než ve skutečnosti byli.²⁴ A celá událost byla následně srovnávána s tragickými historickými okamžiky, jako byla bitva na Bílé hoře či bitva u Lipan.²⁵

Nová podoba hranic vyvolávala přirozeně strach a obavy z budoucího vývoje: „Jak smutný pohled nás jímá na dnešní ohraničení českých zemí! Jaký to rozdíl dříve a nyní! Pryč jest ono krásné a pevné horské orámování, jež po více jak jedno tisíciletí pomáhalo brániti českou zemi, posunuto dějinami jako klín do oblasti mocného souseda. Roztržen je náš vžitý obraz přirozené české země, přirozené to kotliny, ovroubené na všech stranách okrajními horami. Při tom soused zabral nejen pohraniční vysočiny – Šumavu a Český les, Krušnohoří, Děčínské stěny a Sudety – nýbrž postoupil i hluboko do Čech, až po samé okraje české roviny a nížiny. Zúžené Čechy jsou nyní rozevřeny a sedí po celé délce nových hranic všude níže než Německo, nemají na svých hranicích nikde hor, leč ve svém vnitrozemí nebo vůči Moravě, kde právě naopak by si bylo přáti největší volnosti. Hranice Čech vůči Německu jsou důsledně volné, nikde ani horské ani říční.“²⁶

V podobném duchu se vyjádřil i významný český historik Josef Šusta, když v Českém časopise historickém napsal: „Právě historik ví sice dobře, jak měnlivý býval i v minulosti rozsah starého státu českého, ale v přirozeném masivu česko-moravském viděl jeho nezdolné jádro, věky posvěcené a pevně skutečné již od 10. století, kdy se teprve rodily vůdčí národy dnešní Evropy. Naše oko se snaží s prudkou bolestí u nových těsnějších hranic, které nenakreslil, jako kdysi pomezí horstva, prst boží, nýbrž vzrostlá moc sousedů.“²⁷

Historik Jan Rataj v této souvislosti výstižně poukazuje na fakt, že Československo bylo v té době vedle Chile nejužším státem světa, kdy zatímco chilský stát měl zachovány přirozené hranice, tak pomnichovské Československo takové štěstí nemělo.²⁸ A jistě výstižná byla i dobová charakteristika Huberta Ripky, který o tomto novém státě prohlásil, že je to monstrum, které v evropské minulosti nemělo obdoby a ve všech ohledech je neschopné života.²⁹ Tento průměr můžeme ovšem najít i jinde. Lidovecký tisk například v říjnu 1938 přirovnával nové okleštěné území k „tasemnici smotané kolem nitra Čech a Moravy“³⁰ a nové hranice komentoval slovy: „prostý pohled na mapu ukazuje, že žalostný obraz zbytku Čech a Moravy je útvarem proti přirozenosti i rozumu; je to rozbití přírodou vytvořeného celku hospodářského i politického, ale co hůře, znamená už takové sevření životního prostoru národa, že mu je znemožňován téměř další normální růst a rozvoj.“³¹ Slova o nepřirozených

24 Srovnej Masarykův lid, roč. 1938, článek Mnichov 1938. Očima ciziny, s. 469.

25 NA Praha, MZV-VA I, k. 2637, Národní politika 1. 1. 1939, článek Přímou svou národní cestou.

26 Karel MATOUŠEK, *Hospodářský zeměpis druhé republiky*, Praha 1939, s. 15.

27 NA Praha, MZV-VA I, k. 2637, Národní politika 1. 1. 1939, článek Kříž nad rokem minulým. Josef Šusta následně v Českém časopise historickém pokračoval: „Jazykové rozrušení, bytostně splývající se zjištěným vědomím národním, stalo se v našich dnech složkou dějin silnější všech ostatních a rozlomilo i odvěké hatě našeho státního domova. Víme, že se vůči křivdám, které nám takto osud uložil, nesmíme opájeti větrnými doušky levných nadějí a hesel, nýbrž je nám třeba s tuhým odhodláním čeliti budoucnosti tvořivou prací v daných možnostech a mezích. Nic nám však nemůže vzít posilu vzpomínky na národní minulost, i tu, jež vyrůstala z půdy, která již není naše, a čeští historikové se hlásí k vzácnému závazku, býti věrnými strážci tohoto neporušitelného odkazu dějin.“ Blíže viz Český časopis historický, roč. 44 (1938), sešit 3–4, s. 473, článek prohlášení redakce.

28 Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát*, Praha 1997, s. 12.

29 Hubert Ripka uveřejnil tuto tezi v článku Očima pět let zpátky uveřejněném v časopise Čechoslovák 10. 3. 1944. Citováno dle Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát*, Praha 1997, s. 12.

30 Lidové listy, roč. 17 (19), č. 230, 7. 10. 1938, s. 2, článek Spravedlnost pro československou věc.

31 Lidové listy, roč. 17 (19), č. 231, 9. října 1938, s. 1, článek Zachovat skutečné národní hranice.

hranicích ovšem můžeme najít i jinde. Karel Matoušek ve své zeměpisné práci o druhé republice například psal o nepřírozených klínech a zářezech, které formují naše nově zmenšené hranice.³²

Stesk nad ztrátou území najdeme takřka všude. Agrárnický Venkov vysvětloval politické změny druhé republiky právě prostřednictvím ztráty území „Nezlobme se, objevují-li se myšlenkové zmatky a zvraty v mysli lidu. Snažme se lid pochopit. Prožívá těžkou bolest nad ztrátou území.“³³ Lidovecký žurnalista Jan Scheinost zase napsal: „Je nám všem těžko u srdce, když se musíme loučit s našimi horami, které nás střežily tisíc let. Neříkáme jim však sbohem na věky a navždy, náš pohled, naše touha, naše srdce budou se k nim upínati vždycky.“³⁴

Zoufalství nad ztrátou území nalezneme i v ohlasu mnohých tehdejších básní. Zdeněk Kriebel v básni *Mé zemi* to vystihl veršem „šat hvozdů dávných, už tě nezahálí“,³⁵ a moravský básník Jaroslav Zatloukal si v básni *Na Mapě úzkosti* posteskl:³⁶ „Naslouchám těžce bičům od hranic, / v tvář veršů teče země krev / a ze všech ran zří vlasti líc. / Na mapě úzkosti jde prstu stín, / zoufale sklouzává s hradby Čech / a strašně pije z džberu vin. / Naslouchám v úder říšských rot, / v žal půdy pod kopyty dnů. / Od hranic k nám stín dal se na pochod. / Na mapě úzkosti se zvedá láska má, /v semknutí železném jdem s křivdou svou, / vzlyk půdy naší necht' nám víru dá.“ A konečně jeden z nejznámějších básníků své doby Jaroslav Seifert v básni *Nad školní mapou* napsal: „Tu mapu, která vzruší, / sůl slzy nezkrápí a pevně černou tuší / kreslíme do mapy. / Chvillemi ruka teskníc, zachví se nad mapou, / nad jmény měst a vesnic. / A oči nechápu! Dvě polekaných očí / v neblahé předtuše. / Váhavá ruka smočí / zas pero do tuše / a kreslit začíná / hned znovu pokaždé. Je to jak kalužina / na zemi po vraždě. / Však mapu, jež tak vzruší / sůl slzy nezkrápí / a víc než-li kdo tuší kreslíme do mapy.“³⁷

Lidé se cítili výsledky a přijetím mnichovských ujednání zrazení. Československé vlády, prezidentu republiky, ale i dalším institucím přicházely stovky a stovky rozhořčených dopisů. Už v pohnutých říjnových dnech se objevoval požadavek obnovy republiky v původních hranicích.³⁸ Někteří se ještě podepsali, ale mnozí již pro jistotu posílali tyto dopisy anonymně. Z jednoho dopisu ze 14. října 1938, pod kterým byl podepsán „Poctivý dělník“, si dovolím ocitovat: „Velectění páni!... Co pak tam není nikdo... [kdo] nemá hubu-inkoust-péro- olůvko, aby zakročil u těch zrádců ve Francouzsku a v Anglicku, kteří nás Německu zaprodali?“³⁹ V dopisech posílaných československé vládě se objevoval rovněž požadavek

32 K. MATOUŠEK, *Hospodářský zeměpis*, s. 6.

33 NA Praha, MZV-VA I, k. 2342, Venkov 22. 10. 1938, článek Jdeme ke zjednodušení politických poměrů.

34 Lidové listy, roč. 17 (19), č. 225, s. 1, článek Vzhůru zas hlavu národě!

35 Tato báseň byla prvně publikována v Lidových novinách 22. listopadu 1938 a následně v básnické sbírce Český podzim 1938. Praha 1938.

36 Tato báseň byla prvně publikována v Národním osvobození 11. 10. 1938 a následně byla publikována ve sbírce básní *Zrazená země*. Blíže viz Jaroslav ZATLOUKAL, *Zrazená země*, Bratislava 1938. K jeho básnické tvorbě v letech války blíže viz Jaroslav ZATLOUKAL, *Čas válkou okutý: [básně z let 1938-45]*, Brno 1946, Jaroslav ZATLOUKAL, *Žalářem pečetěno: básně z let 1941-42*, Praha a Brno 1945 a Jaroslav ZATLOUKAL, *Veliký návrat*, Brno 1946.

37 *K poctě zbraň praporu. 21. květen, 21., 23. a 30. září 1938 Berchtesgaden, Godesberg, Mnichov v tvorbě českých básníků*, Praha 1945, s. 277.

38 NA Praha, fond Předsednictvo ministerské rady (dále jen PMR), k. 3155. Např. Dopis Elišky Kozlové z 26. 10. 1938

39 NA Praha, PMR, k. 3155. K obsahu dopisů posílaných prezidentské kanceláři v pohnuté době Mnichova blíže viz Michal PEHR, *Mnichovská tragédie očima prostých lidí. Co psali občané prezidentu republiky na podzim 1938*, Moderní dějiny 13, Praha 2005, s. 235–245.

zajištění nových hranic, a to ať už skrze smlouvy a garance nebo vybudováním nového pásma opevnění, které pod dojmem prožitých zkušeností mělo být ještě masivnější než budované opevnění na předmnichovských hranicích. Soukromý úředník ve výslužbě Josef Horák z Jičína ve svém dopise z 5. října 1938 napsal: „Ocitnuli jsme se na nechráněných rovinách, umožňujících vpád nepřátel a surové nezodpovědné luzy.“ A proto chtěl, aby se vybudovala zeď, kterou přirovnával k čínské zdi či ke zdem budovaných v jihovýchodní Evropě proti Turkům. O této zdi prohlašoval: „Zeď by nás sice neuchránila před kanóny a bourajícími tanky, ale byla by alespoň v první chvíli ochranou proti nepřátelské pěchotě a všelijaké násilnické hordě.“ O zdi pak dále napsal, že „výška 15–20 metrů a tloušťka jednoho metru zdi by stačila“. Součástí zdi pak měly být ještě kulometná hnízda a pozorovací věže.⁴⁰ Na většinu z těchto ohlasů se ovšem neodpovídalo, anebo jen formálně. Více vlastně ani v dané době nešlo.⁴¹

Snad všichni cítili, že nastalé změny je zapotřebí blíže vysvětlit. Ztráta území byla poněkud prezentována jako oběť. Lidé podvědomě doufali, že nové hranice a mnichovská oběť přinese do budoucna klid a zajištění míru jak pro Československo, tak pro celý svět.⁴² Velmi často jsme se tak mohli setkat s ujištěním, že díky této oběti byl zachován světový mír, a s ním alespoň část Československa. Československý dobový tisk například prezentoval názor britského politika Samuela Hoarea, který na půdě britského parlamentu pravil: „Při zeměpisné poloze Československa nezáleží na tom, kdo by byl vyhrál nebo prohrál válku. Československo, jak dnes víme, bylo by bývalo zničeno, a nevěřím, že by vyjednávači o novou mírovou smlouvu byli pak obnovili jeho nynější hranice.“⁴³

Mnozí zároveň doufali a věřili, že tato změna není trvalá a že v budoucnu dojde k návratu k předmnichovským hranicím. Někteří novináři tento pocit vyjadřovali slovy *sbohem a nashledanou*.⁴⁴ A pražský arcibiskup Karel Kašpar napsal 17. října 1938 kancléři Šámalovi: „...jak často jsem na Vás vzpomínal a vzpomínám v těchto tak smutných dobách! Jak [je] bolestno u srdce... Já jsem ve svém nitru přesvědčen, že poměry opět značně se zlepší v důsledku převeliké oběti a konec konců – hranice časem opět se mění.“⁴⁵

Naděje, že se pokud možno brzy vše změní, byla silná. František Křelina to vystihl ve své básni *Zpěv nad Čechami*: „V těch dnech jsme stáli u map na náměstích s očima zamženými smutkem: „Jaká země, jaká země zhanobená,“ řekl muž jeden, sevřev rty v svém žalu divokém i prudkém a ostatní v tom houfu mlčky sklonili hlavy pro bol svůj nenalézající jména.“ Ale svoji báseň zakončil s jistotou nadějí: „uviděl jsem ne mapu, ale zemi živou... Co mluvíte vy, lidé malověrní, o zemi zohavené soudice podle mapy!...Dívám se po té zemi milované

40 NA Praha, PMR, k. 3155.

41 Srovnej například dopis Marie Horákové Edvardu Benešovi z 25. září 1938: „Já níže podepsaná přicházím k Vám v této těžké době s úpěnlivou prosbou a zoufalstvím v srdci. Dobře vím, předobry pane presidente, jak musíte bez oddechu pracovat a já že Vás ještě obtěžuji. Prosím za odpuštění, ale musím svému srdci ulevit. Neprosím jen za sebe a svou rodinu, ale za všechny hraničáře, kteří zde na hranicích máme své domky... Stále ještě doufáme a Boha prosíme, aby naše drahá republika nebyla rozdělena...“ Kancelář prezidenta republiky odpověděla na tento dopis o tři dny později (tj. ještě před Mnichovským rozhodnutím) „Vážená paní. Potvrzujeme příjem Vašeho dopisu. Vaše starosti jsou z těch, které dnes leží na srdci přemnohým občanům.“

42 Srovnej například „Celý svět, ovšem kromě těch, kdož nás k tomu donutili, s obdivem a úctou sklání se před velikou a krutou obětí, kterou přineslo Československo pro zachování celosvětového míru a odvrácení válečného požáru, který hrozil vypuknouti.“ Lidové listy, roč. 17(19), č. 226, 4. října 1938, s. 3.

43 Lidové listy, roč. 17(19), č. 227, 5. října 1938, s. 2, článek Československo bylo by válkou zničeno.

44 Srovnej NA Praha, MZV-VA I, k. 2597, Právo lidu 13. listopadu 1938, článek Ztrácíme perlu Šumavy: „Sbohem milé Prachatice, a na shledanou.“

45 Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále jen AKPR), f. T, k. 189.

novým zrakem...my z vaší víry a vůle chcem ji znovu vystavěti: Čechy žily, Čechy žijí, Čechy nepominou!⁴⁶ Tato víra byla posilována i prostřednictvím svatováclavského kultu – kardinál Kašpar ve svém pastýřském listě hovořil o porušení svatováclavských hranic a výše zmiňovaný František Křelina se vyznal v básni *Vy kopce ke hranicím!*: je to jedna země a jedno dědictví, jež trvá, tvá socha tu stojí u kostela na prvním stupni, Svatý Václave, dědici této země, jehož vladařství věčně nepomíjí ani nad horami.⁴⁷ Přesněji řečeno ani nad ztracenými horami. Podobně mysticky bylo komentováno i například obsazení Chodska: „Budiž aspoň slabou útěchou bratřím z Chodska, že není Čecha, který by na ně nemyslel, který by po nich ruce nevztahoval, jako by je chtěl naposledy obejmouti. Třeba rozdělení novou hranicí zůstáváme s nimi jedno tělo, jedna duše, jako v minulosti, tak i na věky.“⁴⁸

Zároveň však všichni očekávali budoucí změnu. Historická nespravedlnost měla být co nejdříve odčiněna. Otázkou ovšem zůstávalo, jakým směrem dojde k úpravě budoucích hranic. Tak Vítězslav Záhoř ve své publikaci o hospodářských poměrech pomnichovské republiky napsal: „Že Mnichov nic nevyřešil, že nepřinesl trvalý mír, že Mnichov teprve uvolnil prostor silám, které uvádějí do pohybu celou Evropu – to ví dnes každý politicky myslící člověk.“⁴⁹

Víra ve změnu byla ovšem vyjadřována i prostřednictvím starší poezie. Národní politika ve svém novoročním vydání v roce 1939, tak například citovala verše J. V. Sládka: „a dokud slunce s nebe neservali, my na bojišti prvním jara vanem, jak podupaná tráva znova vstanem.“⁵⁰ A Sládkova poezie se stala inspirací i pro komunistické Rudé právo, které 2. října 1938 otisklo známou Sládkovu báseň: *Byli jsme a budem*, vyjadřující naději, že český národ přežije všechny pohromy.⁵¹

Spolu s nadějí ovšem vládla snaha i nepříznivou zprávu pozitivně vysvětlit. Tato snaha byla snad nejvíce patrná v dobovém sloganu: „malá, ale naše“, v němž se skrývala víra, že skrze bolestnou ztrátu území se nám podařilo vyřešit problém se sudetskými Němci a v budoucnu náš stát bude mít charakter státu národního. A sudetští Němci, stojící v pozadí mnichovského rozhodnutí, uvidí, jaké chyby se dopustili, a brzy budou jistě litovat svého rozhodnutí. Tak by se při značném zjednodušení dal vystihnout dobový výklad událostí. V tomto duchu se vyjádřila Přítomnost, když 5. října 1938 napsala: „Sudetští Němci dosáhli toho, po čem toužili. Nechtěli s námi v míru žít a pracovat – jejich srdce je táhlo do Říše... Sudetští Němci velmi brzy poznají, jaký je rozdíl mezi republikou a Třetí říší...Bude to pro ně hrozné vystřízlivění, až po dnech slávy a nadšeného siegheilování shledají, že tyto radosti je neuživí...Proto se s nimi neloučíme v nepřátelství.“⁵²

Víra v pozitivní budoucí vývoj je patrná i ve výše připomínané Benešově abdikační řeči z 5. října 1938: „Budeme mít stát národní, jak na to v jistém smyslu vývoj národnostního principu ukazuje. Bude v tom veliká síla našeho státu a národa. Bude mu to dávat velkou novou činnost a silnou mravní základnu, jaké dosud neměl. Naše národní kultura se

46 František Křelina tuto báseň uveřejnil poprvé v novinách Venkov 6. 12. 1938.

47 Báseň byla prvně uveřejněna v časopise Venkov 30. 10. 1938.

48 Srovnej MZV-VA I, k. 2597, Venkov 25. 11. 1938, článek Srdcem s Chody věčně zůstaneme!

49 Vítězslav ZÁHOŘ, *S čím začínáme hospodařit*, Praha 1939, s. 5.

50 NA Praha, MZV-VA I, k. 2637, Národní politika 1. ledna 1939, čl. Kříž nad rokem minulým.

51 NA Praha, MZV-VA I, k. 55, Rudé právo 2. 10. 1938, J. V. Sládek: Byli jsme a budem. „Byli jsme a budem, jak jsme byli dosud; ranami a trudem nezlomí nás osud. Přes vln burné vzteky na své české skále bili jsme se věky, bit se budem dále! Prapory jsou zdrány, krov je hříčkou hromu, přec jen budem pány my ve vlastním domu. Ať se moře pění v krve proudu rudém, vzdorní, nezlomení, byli jsme a budem!“

52 Přítomnost, roč. XV, č. 15, 5. října 1938, s. 627, článek Neloučíme se v nepřátelství.

prohloubí a zesílí. Jsme pořád dosti silní a dosti početní. Dívejme se tudíž s nadějí na svou budoucnost národní. Češi a Slováci svým původem, svou celou výchovou po generace, jsou všechno jiné nežli národ lidí katastrofálních. Jsme národ typicky střizlivý, a jako jsme nezpychli ve svém štěstí, neztraťme ani hlavu ve svém neštěstí. Heroismus práce a sebeodříkání, pro který nám nyní nastala chvíle, není o nic menší a méně důstojný, nežli hrdinství na poli válečném.⁵³

A je zajímavé, že druhá republika se vlastně proměňovala v duchu těchto slov. Hodnota národa získávala čím dál tím více na významu. V krátkém období druhé republiky jsme tak totiž nejen svědky pokusů o transformaci Československa ve federativní a autoritativní, ale i nacionální stát. Stejně jako do popředí se dostávaly hospodářské a sociální otázky.

Zpočátku, těsně po Mnichovu, jsme svědky, situace, kdy noviny zpravidla informují jen o rozsahu zabraného území a dávají naději, že naznačený rozsah záboru „není hranicí konečnou.“ A připomíná se, že definitivní hranice se může lišit od „hranic okupačních“ a že jejich konečnou podobu určí až mezinárodní rozhraničovací komise, přičemž „československá delegace v Berlíně dostala důrazné pokyny v tom smyslu, aby rázněji uplatňovala životní nároky a práva Čs. republiky nejen, co se týče úpravy hranic, s přísným zřetelem na skutečnou národnostní čáru, ..., nýbrž také se zřetelem na hospodářské a dopravní potřeby.“⁵⁴ Naše veřejnost byla ujišťována, že velmoci mohou ještě mnoho napravit.⁵⁵ Téměř všechny naděje na hraniční korekce a volání po záchraně toho či onoho města⁵⁶ se ukázali býti ilusí. V ojedinělých případech, kdy došlo k jistým korekcím, se tyto změny popisovaly jako nejšťastnější okamžiky.⁵⁷ Ve skutečnosti došlo ještě k dosti podstatným zásahům do podoby pomnichovských hranic, kdy hranice po posledním záboru ze 24. listopadu 1938 byly označeny za porušení „zásady o sebeurčení hranic“.⁵⁸

Největší pozornost v této souvislosti vyvolávalo zabrání části Chodska, kterému byla věnována značná publicistická pozornost. Představa, že vždy české Chodsko se stává součástí zabraného území vyvolalo obrovskou vlnu pozornosti v celém Československu. Mladá národní jednota v Domažlicích to přílehavě vyjádřila ve své rezoluci ministerském předsedovi Rudolfovi Beranovi 9. ledna 1939: „jen při pomýšlení, že velká část našich chodských bratří žije v prostředí cizím... [musíme]... tlumiti v sobě spravedlivý hněv proti násilnému zabrání ryze českého území a ... [voláme]... v příštích dobách po přezkoumání naší hranice.“⁵⁹

Podobně se vyjadřovala i Jednota umělců výtvarných v dopise prezidentské kanceláři

53 E. BENEŠ, *Paměti*, Praha 1947, s. 435.

54 NA Praha, MZV-VA I, k. 2597 Národní politika 7. 10. 1938, článek Zmrzačené hranice.

55 Srovnej NA Praha, f. MZV-VA I, k. 2597. Odpolední Národní politika 5. 10. 1938, článek Velmoci mohou ještě mnoho napravit.

56 NA Praha, MZV-VA I, k. 2597 Právo lidu 13. 11. 1938, článek Břeclav brána republiky v záboru. „voláme proto v poslední chvíli ke členům rozhodčí komise a vládním činitelům československým: Zachraňte nám Břeclav, bránu republiky!“

57 Srovnej NA Praha, MZV-VA I, k. 2597 Večerní Lidové noviny 25. listopadu 1938, článek Návrat moravských obcí po pětáctyřiceti dnech záboru. „Nejšťastnější kraj při konečné úpravě hranic mezi Československem a Německem byla tentokrát Jižní Morava.“ Nebo Več. Českého Slova 25. 11. 1938, článek Zabrané a osvobozené. V obci bude svátek na věčné časy. „Nevylíčitelné štěstí prožívala včera Polička a české obce jejího okresu. Po 45 dnech okupace se s radostnými slzami v očích vrátili její obyvatelé do hranic republiky... a obec vyhlásila, že 24. listopad je pro věčné časy obecním svátkem, který se bude každoročně slavit.“ Podobně Večerní Lidové Noviny 29. listopadu 1938, článek Návrat moravských obcí Menhartice a Bářovice „24. listopad byl také radostným dnem dvou obcí v soudním okrese jemnickém, Menhartic a Bářovic... 24. listopad vyzněl v mohutnou a vřelou manifestaci...“

58 K. MATOUŠEK, *Hospodářský zeměpis*, Praha 1939, s. 7.

59 NA Praha, PMR, k. 3153.

z 15. prosince 1938: „zábor [Chodska] byl proveden proti původnímu znění mnichovské dohody a zvláště citelně se dotýkal citů našeho národa, neboť v tomto kraji vyrostly významné postavy našeho kulturního života, v němž tvořili svá díla blízká srdci národa spisovatelé, hudebníci i výtvarníci. Chodové tyto kraje po dlouhá staletí bránili a ubránili proti německým náporům a jejich svěbytný život a nejryzejší tradice národní jsou tímto zabrání odsouzeny k zániku.“⁶⁰

V souvislosti se zabíráním hranic se věnovala primárně pozornost německému záboru. Následně byla ovšem věnována pozornost i polskému a později i maďarskému.⁶¹ Agrárnický Venkov například referoval o situaci v polském záboru 2. listopadu 1938 v článku s příznačným názvem *130 000 Čechů v polském záboru na Těšínsku má být vyhlazeno*, tak že vše české je důsledně a systematicky likvidováno. A poněkud bulvární Polední list doplňoval tyto pochmurné informace sdělením, že všichni čeští obyvatelé se budou muset do půl roku naučit polštinu.⁶²

Zprávy ze zabraných území byly velmi pesimistické. Uznával se sice německý smysl pro pořádek: „Jest řada věcí, hlavně tempo reorganizace zabraného území, technická dokonalost všeho, vševědnost Gestapa atd., jež nám imponují... Všude, kde zabrali Němci naše území, mají vše již v dokonalém pořádku: všude orientační tabule při vjezdu do míst, při vyjíždění z měst a míst vidíte další tabule s udaným hlavním směrem a vzdálenostmi v km, orientační černožluté tabule jsou i na rozcestí, staví se nové silnice, celnice úřadují v upravených místnostech, s razítky, venku mají úhledné budky natřené mimikrickými nátěry – prostě vše německy důkladné.“⁶³ Ale ostatní zprávy už byly opačného smyslu. Čeština stejně jako úřadování v češtině je omezováno. Lidé byli často vypovídáni a vyháněni ze zabraného či okupovaného území a také životní úroveň obyvatel v zabraných územích se často zhoršovala. Zpráva o obsazení Chodska například hovoří: „Vojenské oddíly přibýly v obrněných autech, nákladních autech a s polními kuchyněmi. Krátce poté se němečtí vojáci rozeběhli do obchodů k nákupu. Za hodinu nebylo nikde ani bot, ani látek, ani cigaret.“⁶⁴

Teprve později se rozebíraly větší podrobnosti a více se diskutovalo nad celou tragedií a hledala se východiska. V našem tisku se rovněž začala objevovat podrobnější líčení průběhu mnichovské konference. V některých novinách, pravda spíše bulvárnějšího charakteru, byli signatáři dohody označeni za diktátory.⁶⁵ Podobné označení ovšem můžeme nalézt i Lidových novinách, kde se 7. října 1938 psalo o ultimativním diktátu velmocí.⁶⁶ Evropa po Mnichovu byla popisována jako bychom „se všichni probudili z velmi těžkého a hlubokého snu po divoké noci... [a]...bude hodně dlouho trvat, než si to srovnáme ve svých hla-

60 NA Praha, PMR, k. 3153. Podobných protestů byla celá řada. Srovnej např. s protestem charitativní organizace České srdce ze 14. 12. 1938 či Baarovy společnosti z 19. 12. 1938.

61 K problematice maďarského záboru a obrazu této akce v dobovém tisku blíže viz Michal PEHR, *Viedenská arbitráž a jej ohlas v české společnosti pohľadom dobovej tlače*; in JÁN MITÁČ, *Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938–1945*, Bratislava 2011, s. 109–117.

62 Srovnej NA Praha, MZV-VA I, k. 2598, Polední list 11. 10. 1938, článek Do půl roku umět polsky!

63 NA Praha, MZV-VA I, k. 2597, Národní noviny 14. 11. 1938, článek Reportáž z obsazeného území. Česká Lípa zmizela ze světa.

64 Srovnej NA Praha, MZV-VA I, k. 2597, Národní noviny 26. 11. 1938, článek Chodsko obsazeno německou armádou.

65 Srovnej NA Praha, MZV-VA I, k. 2597, Polední list 15. 11. 1938, článek Osudová chvíle v hotelu Regina.

66 Srovnej NA Praha, MZV-VA I, k. 2597, Lidové noviny 7. 10. 1938, článek Nový ultimativní diktát velmocí.

vách.⁶⁷ Objevovaly se ovšem zároveň naděje, že nový stát bude mít francouzské a britské záruky.⁶⁸ Nastalo jisté vystřízlivění.

Po celou dobu krátké existence druhé republiky se řešily problémy kolem nových hranic a na české straně panoval oprávněný pocit, že stanovení definitivní podoby hranic se odkládá. Ze zprávy ministerstva národní obrany datované 3. března 1939 se tak například můžeme dozvědět, že z „hlášení styčných generálů jest vidno, že v hraničních pracích spěchají Němci více tam, kde mají něco dostati, jinak jest nápadná ochablost a pomalost ve vyřizování hraničních věcí, což činí dojem, že se tak děje na vyšší rozkaz“. Tuto tendenci podle následujícího hlášení pozorovala naše místa zhruba od ledna 1939.⁶⁹ Bylo to pochopitelné. Netrvalo ani čtrnáct dnů a nové hranice se 15. březnem 1939 stávají bezpředmětnou otázkou. Veškeré úsilí tak bylo naprosto zbytečně. Okupaci nastala nová éra, která byla dobovým tiskem různým „eufemistickým“ způsobem označována například jako „nová úprava státoprávního postavení Čech a Moravy“.⁷⁰ I když hranice nového Protektorátu se i nadále řešily jako sporná otázka, tak česká strana již neměla v zásadě výraznější možnosti tuto otázku ovlivnit.⁷¹

67 Srovnej NA Praha, MZV-VA I, k. 2597, Pražské noviny 19. 11. 1938, článek Zahraniční politika. Situace po Mnichovu.

68 Srovnej NA Praha, MZV-VA I, k. 2597, Lidové noviny 27. 11. 1938, článek Záruky Československu.

69 Srovnej NA Praha, PMR, k. 3152.

70 Srovnej např. Národní politika, roč. 79, č. 80, 21. března 1939, s. 1, článek Karla Hocha K novému uspořádání světa.

71 K této otázce blíže viz např. NA Praha, PMR, k. 3152.